

АНОТАЦІЯ

Проскуріна Н. Ю. Неоміфологізм пізньої прози Доріс Лессінг. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2023.

Світова література кінця ХХ – ХХІ століть виявляє тенденції щодо актуалізації міфу. Зважаючи на зростаючий інтерес науковців до вивчення проблеми неоміфологізму, виникає потреба в дослідженні художніх текстів сучасних зарубіжних письменників, у творчості яких імпліцитно або експліцитно виявляються неоміфологічні риси. Дисертація присвячена вивченню творчості визначної британської авторки ХХ – ХХІ століть, Нобелівської лауреатки з літератури 2007 року, Доріс Лессінг (Doris Lessing, 1919 – 2013), ім'я якої увійшло до канонів постмодерністської літератури й класики феміністичного роману зокрема.

Визначено, що літературна спадщина Д. Лессінг стала предметом наукових рефлексій у зарубіжних і вітчизняних розвідках. Найбільш повно дослідженими виявилися романи «Золотий записник», «Шикаста», серія «Діти насилля», пенталогія «Канопус в Аргосі». У нашому дослідженні з'ясовано, що попри активну рецепцію творчості Д. Лессінг у зарубіжному (Г. Блум, К. Байсал, Д. Бревстер, Ш. Вілсон, С. Воткінз, Ф. Галікс, Е. Гендуза, Г. Грін, Н. Елдіб, П. Камінська, С. Каплан, М. Кнапп, Е. Папа і Б. Старв, П. Паріндер, Ф. Перракіс, Дж. Редж, А. Ріду, М. Роу, Р. Рубінштейн, Л. Скотт, Л. Сейдж, Т. Сперлінгер, Дж. Треглаун, Ш. Фахім, К. Фішнбер, М. Хасан, Л. Хейзелтон, Л. Цинхуа, П. Шлутер) і вітчизняному науковому дискурсі (М. Горлач, О. Дерикоз, І. Зимомря, Л. Мірошніченко, М. Миколайчик, В. Крамар, В. Луцик, В. Савина, М. Шкодюк, О. Тиховська та І. Бура), неоміфологічні аспекти текстів Д. Лессінг пізнього періоду залишилися поза увагою дослідників.

Тож предметом вивчення нашого дослідження були неоміфологічні аспекти в пізній прозі Доріс Лессінг, а його об'єктом – романи Д. Лессінг «Мара й Данн», «Розповідь про генерала Данна й доньку Мари, Гріота й сніжного пса»,

«Ущелина», «Альфред і Емілі»; цикл поезій «Чотирнадцять поезій», цикл балад «Люди-вовки», які ми відносимо до пізнього періоду творчості.

Виявлено, що як дискусійне питання постала періодизація творчості мисткині, зумовлена основними векторами її вивчення у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві. Зарубіжна критика зосереджувала увагу більшою мірою на творах раннього та зрілого періодів («Трава співає», «Золотий записник», пенталогія «Діти насилля»). Твори авторки кінця ХХ – початку ХХІ століття опинилися поза межами дослідницької класифікації, що спричинило домінування в зарубіжному науковому дискурсі загальної тенденції сприйняття Д. Лессінг як письменниці романів феміністичної направленості.

Запропоновано більш продуктивну концепцію щодо періодизації художньої спадщини Д. Лессінг. Виділено новий, четвертий, період творчості письменниці, в центрі якого постають спільні значущі проблеми: неоміфології пам'яті, есхатологічного міфу, катастрофи-війни, що визначили й вплинули на буття людства ХХ століття. Визначено, що у текстах четвертого періоду найбільш повно оприявнився синтез тематики (феміністичної, науково-фантастичної, альтернативно-історичної, психоаналітичної); виявлено неоміфологічні риси на всіх художніх рівнях творів (персонажному, часопросторовому, мотивному тощо).

Попри те, що генологічні особливості пізньої творчості Д. Лессінг не були предметом нашого дослідження, визначено, що романи «Мара й Данн», «Розповідь про генерала Данна й доньку Мари, Гріота й сніжного пса», «Ущелина» є дотичними до творів *speculative fiction*. Такий підхід зумовив окреслення аналізованих творів як таких, що належать до наукової постапокаліптичної фантастики, фентезі, екофемінізму, дистопії, оскільки сюжетні події розвиваються далекому майбутньому, у світі після глобальної екологічної катастрофи («Мара й Данн»), або «альтернативному» минулому («Ущелина»). Роман «Альфред і Емілі» виявляє риси автофікціональності.

У роботі доведено, що творчість Д. Лессінг зазнала впливу загальних неоміфологічних тенденцій кінця ХІХ–ХХ ст., що позначилося в зверненні до міфологічних структур, зокрема, міфологічного часопростору, міфологічних

мотивів та міфосимволіки, мономіфу пошуку духовної самості та комплексу ініціації, архетипів як засобу інтерпретації, декодування міфологічного минулого в сучасному.

Дослідження діалогії Д. Лессінг «Мара і Данн» оприявило особливий міфологічний хронотоп, зумовлений сюжетною подієвістю в далекому майбутньому після глобальної катастрофи. Визначено, що у романах відтворено загальну кризову ситуацію, що переживало людство, опинившись у замкненому просторі уявного континенту Іфрик. Семантичне поле романів розширюється завдяки введенню паратекстуальних елементів до діалогії (передмова авторки та ілюстрована карта).

З'ясовано, що відбувається семантизація художнього світу діалогії, що визначає контраст між сучасним й «майбутнім» південного континенту Іфрик. Художній простір романів організовано за допомогою модифікованих топонімів, що створюють контраст із реальною географією Африки. Оприявлено трансформацію міфологічної бінарної опозиції «північ-південь» (внаслідок кліматичної катастрофи), відсутність сакрального центру (*axis mundi*). У художньому просторі діалогії головними міфологічними опозиціями виявляються: «свій – чужий», «хаос – космос», «центр – периферія», які характеризуються певною кольоровою гамою.

Досліджено, що у романі Д. Лессінг «Ущелина», події якого стосуються далекого минулого, втілено авторський міф про виникнення людства та переосмислюється концепція щодо «патріархального світу». Зіставлено дві культурологічні традиції: фемінну та маскулінну, які актуалізуються у фемінному хронотопі Ущелини, маскулінному часопросторі Долини та Давнього Риму. Дослідження особливостей нарації роману оприявило присутність декількох фокусів нарації та зміну фокалізації.

Доведено, що часопростір роману «Ущелина» має характерну особливість: превалювання його спадіального складника над темпоральним. Художній простір структурується за допомогою міфологічних бінарних опозицій «закритий» – «відкритий» простір, «вода» – «вогонь». Хроноплощина Ущелини

характеризується міфологічною злитістю та відсутністю точного часоподілу та часопереживання персонажами твору.

Аналіз міфомотивіки та міфосимволіки романів пізнього періоду Д. Лессінг визначив авторське покликання на есхатологічні та космогонічні міфи, міфологічний комплекс ініціації. У діалогії «Мара й Данн» актуалізується мономіф пошуку духовної самості та проходження персонажами етапів ритуалу посвяти зрілості та набуття містичного статусу (хранителя знань та правителя континенту). На прикладі головних героїв (Мари, Данна і Тамар), які є нащадками королівської династії, реалізуються ритуали ініціації зрілості, набуття духовної самості та посвяти для отримання статусу. Персонажі переживають своєрідну ритуальну смерть та відроджуються в новому соціальному статусі (Тамар – хранительки знань, Данн – правителя континенту та хранителя знань).

З'ясовано, що поетичний цикл «Чотирнадцять поезій» (1959) та цикл балад «Люди-вовки» (2002) виявляються автоконтекстом, що мають спільні мотиви з романами пізнього періоду творчості Д. Лессінг. Зокрема, з автофікціональним романом «Альфред і Емілі», де травматичні спогади про Велику війну зумовлюють необхідність переосмислення та перегляд письменницею власного травматичного досвіду, маркованого спогадами її батьків. Виявлено спільні мотиви поезії з романом «Альфред і Емілі»: мотив війни-катастрофи, гріха та його спокутування, пам'яті, повернення до світу дитинства, пошуку безпечного простору.

Цикл балад «Люди-вовки» (2002), що вийшов друком у період між публікацією двох частин прозової діалогії «Мара й Данн» (1999, 2005), є своєрідним контрапунктом до обох романів. Д. Лессінг звертається до есхатологічного міфу, що втілюється у бутті первісної громади, її індивідуалізації та загибелі через кінець-катастрофу. Катастрофа (зледеніння), яку тематизує Д. Лессінг у поезії, виявляється спільною також і для прозової діалогії та є її своєрідним «продовженням». Авторка вдається до імітації прадавніх часів, поверненню до світу спогадів. Художній світ пізньої прози Д. Лессінг, як і її

ліричні твори, побудовано на міфологічних бінарних опозиціях («свій – чужий», «світло – темрява», «життя – смерть»).

Визначено, що і в прозі, і в поезії мисткиня творить єдиний міфологічний текст катастрофи, оскільки людина ХХ – початку ХХІ сторіччя мислить категоріями війни, колоніальних амбіцій, катаклізмів. Авторка символічно передає ідею катастрофи як міфу, який у її прозі постає як Велика війна, що вже давно стала міфологемою в культурі й мистецтві ХХ століття. У романах «Ущелина» і «Альфред і Емілі» творцем катастрофи виявляється сама людина: загрозовою силою постає вже не природа, а цивілізація. У міфопоетичному світі Д. Лессінг значущості набуває категорія пам'яті, що пов'язує її із катастрофою – як глобальною, так і як особистою травмою, тож саме так, серйозно та особистісно, не через гру чи іронію, війна міфологізується, стає новітнім міфом ХХ сторіччя.

Встановлено, що дилогія «Мара й Данн», романи «Ущелина» та «Альфред і Емілі» мають тематичну та мотивну спорідненість із поезією мисткині (неоміфологічні риси часопростору; міфологічні есхатологічні та біблійні мотиви; мономіф пошуку; комплекс ініціації; міфологічна символіка).

Ключові слова: неоміфологізм, міфологічний часопростір, міфологічні й біблійні мотиви, міфологічні образи, міфосимволіка, Доріс Лессінг, наукова фантастика/фентезі, лірика/ліричні балади, інтертекстуальність, постмодернізм, поетика відкритого/ закритого простору, хроматичні й ахроматичні колореди, фікціональність, фемінізм, постапокаліптичний роман.

ABSTRACT

Proskurina N. Y. Neomythologism of Doris Lessing's late prose. – Qualifying academic work on manuscript rights. Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 035 Philology. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2023.

World literature of the end of the 20th – 21st centuries tends to actualize the myth. Taking into consideration the growing interest of researchers in neomythology, there is a need to study the texts of modern foreign writers, whose works have implicit or explicit neomythological features. Our dissertation studies the works of the outstanding British author of the 20th – 21st centuries Doris Lessing (1919 – 2013), the Nobel laureate for literature in 2007. Her name has entered the canons of postmodern literature and the classics of the feminist novel in particular.

We observed that D. Lessing's literary heritage became the subject of Ukrainian and foreign academic reflections. The novels "The Golden Notebook", "Shikasta", the series "Children of Violence", and the pentalogy "Canopus in Argos" have been most closely researched. Our thesis proves that despite the active reception of D. Lessing's work by foreign (N. Aldeeb, K. Baysal, H. Bloom, D. Brewster, M. Hasan, K. Fishburn, F. Gallix, E. Genduzza, G. Green, P. Kaminska, S. Kaplan, M. Knapp, E. Papa and B. Starve, P. Parinder, P. Perrakis, L. Scott, L. Sage, T. Sperlinger, J. Rege, A. Ridout, M. Rowe, R. Rubenstein, J. Treglown, Sh. Fahim, L. Hazelton, L. Qinghua, S. Whilson, S. Watkins, and P. Schlueter) and Ukrainian literary critics (M. Horlach, O. Derykoz, I. Zymomria, L. Miroshnychenko, M. Mykolaychuk, V. Kramar, V. Lutsyk, V. Savyna, M. Shkodyuk, O. Tykhovska and I. Bura), neomythological aspects of D. Lessing's texts of the late period remained outside the attention of researchers.

So, the subject of our study was neomythological aspects in Doris Lessing's late prose. Its object was D. Lessing's novels "Mara and Dann", "The Story of General Dann and Mara's Daughter, Griot and the Snow Dog", "The Cleft", "Alfred and Emily"; the cycle of poems "Fourteen Poems", and the cycle of ballads "The Wolf People", which belong to the late period of her creativity.

We have found out that the periodization of the writer's oeuvre, set by the main approaches to her works in Ukrainian and foreign literary criticism was a debatable issue. Foreign critics focused more attention on her works of the early and mature periods ("The Grass is Singing", "The Golden Notebook", and the pentology "Children of Violence"). The author's works of the late 20th and early 21st centuries were outside the scope of research classification, which caused a general tendency in the foreign academic discourse of treating D. Lessing as a writer of novels with a feminist orientation.

We have suggested a more productive concept of periodization for D. Lessing's oeuvre. In this paper, a new fourth period of the writer's creativity is highlighted. The peculiar features of this period are neomythology of memory, eschatological myth, and war as catastrophe, which determined and influenced the existence of humanity in the 20th century. We set that the synthesis of themes (feminist, science fiction, alternative historical, and psychoanalytic) was most fully manifested in the texts of the fourth period. In this thesis, neomythological features were traced at all artistic levels of the works (characters, space-time imagery, motifs, etc.).

Despite the fact that the genre of D. Lessing's late works were not the subject of our research, we defined that the novels "Mara and Dann", "The Story of General Dann and Mara's Daughter, Griot and the Snow Dog", and "The Cleft" are close to speculative fiction. This approach allowed us to characterize the analyzed works as belonging to post-apocalyptic science fiction, fantasy, ecofeminism, and dystopia, since the plot develops in the distant future, in the world after the global ecological disaster ("Mara and Dann"), or the alternative past ("The Cleft"). The novel "Alfred and Emily" has some features of autofiction.

Our research proves that D. Lessing's works were influenced by the general neomythological trends of the end of the 19th – 20th centuries. It was reflected in the appeal to mythological structures, in particular, to mythological space-time, mythological motifs, and mythological symbolism, the monomyth of the search for spiritual identity and the complex of initiation, archetypes as a means of interpretations, decoding of the mythological past in the present.

In D. Lessing's dilogy "Mara and Dann", we studied a special mythological chronotope. The events take place in the distant future after a global catastrophe. We have proved that the novels displayed the general crisis experienced by humanity in the closed space of the imaginary continent of Ifrik. The introduction of paratextual elements to the dilogy (preface by the author and an illustrated map) expand the semantic field of novels.

We have found that the artistic world of the dilogy is being semanticized, which defines the contrast between the present and the "future" of the southern continent of Ifrik. The artistic space of the novels is organized with the help of modified toponyms, which create a contrast with the real geography of Africa. The transformation of the mythological binary opposition "North – South" (because of the climatic disaster), the absence of a sacred centre (axis mundi) is revealed. In the artistic space of dilogy, the main mythological oppositions are: "friend – foe", "chaos – space", and "centre – periphery", which are characterized by a certain colour scheme.

We have studied that in D. Lessing's novel "The Cleft", where the events are set in the distant past, the author's myth about the origin of humanity is embodied and the concept of the "patriarchal world" is reinterpreted. Two cultural traditions are compared: feminine and masculine, which are actualized in the feminine chronotope of the Cleft, the masculine space-time of the Valley, and Ancient Rome. We have revealed the presence of several narrative foci and a change in focalization in the novel. It is proved that the space – time of "The Cleft" is characterised by the predominance of its spatial component over the temporal one. The artistic space is structured by mythological binary oppositions "closed" – "open" space, and "water" – "fire". The chronology of the Cleft is characterized by a mythological fusion and the absence of an exact division of time and time experienced by the characters of the work.

Our analysis of mythological motifs and symbolism of D. Lessing's novels of the late period displayed the author's penchant for eschatological and cosmogonic myths, and the mythological complex of initiation. In the "Mara and Dann" dilogy, Lessing actualized the monomyth of the search for spiritual identity and the characters' passage through the stages of the ritual of coming of age and the acquisition of mystical status (keeper of knowledge and ruler of the continent). On the example of the main

characters (Mara, Dann, and Tamar), who are descendants of the royal dynasty, the rituals of initiation of adulthood, acquisition of spiritual identity, and initiation to obtain status are implemented. The characters experience a kind of ritual death and are reborn with a new social status (Tamar is the keeper of knowledge, and Dann is the ruler of the continent and the keeper of knowledge).

We have found that the poetic cycle “Fourteen Poems” (1959) and the ballad cycle “The Wolf People” (2002) are auto-contexts that share common motifs with Lessing’s late novels. In particular, in the auto-fictional novel “Alfred and Emily”, where traumatic memories of the Great War make the writer rethink and revise her own traumatic experience, marked by the memories of her parents. We traced the common motifs of Lessing’s poetry in her novel “Alfred and Emily”: the motif of war as catastrophe, sin and its redemption, memory, return to the world of childhood, and search for a safe space.

The cycle of ballads “The Wolf People” (2002), issued between the publications of the two parts of the prose dilogy “Mara and Dann” (1999, 2005), is a kind of counterpoint to both novels. D. Lessing turns to the eschatological myth embodied in the being of the original community, its individuation, and death due to the end – catastrophe. The catastrophe (freezing), one of the themes in D. Lessing’s poetry, turns out to be common to the dilogy as well and has a kind of “development” in it. The author resorts to an imitation of ancient times, a return to the world of memories. The artistic world of D. Lessing’s late prose, as well as her poems, is built on mythological binary oppositions (“friend – foe”, “light – darkness”, and “life – death”). We have shown that both in prose and poetry, the writer creates one mythological text of the catastrophe since the human of the 20th and early 21st centuries thinks in terms of war, colonial ambitions, and cataclysms. The author symbolically conveys the idea of the catastrophe as a myth. In her prose, it appears as the Great War, which has long become a mythologeme in the culture and art of the 20th century. In “The Cleft” and “Alfred and Emily”, the disaster is caused by the mankind: the threatening force is not nature, but civilization. In Lessing’s mythopoetic world, the category of memory is significant, it associates it with a catastrophe – both global and personal trauma, so that’s how, seriously and personally, not through play or irony, war is mythologized, becoming the

newest myth of the 20th century. We have found that the dilogy “Mara and Dann”, and the novels “The Cleft” and “Alfred and Emily” have thematic and motif connections with D. Lessing’s poetry (neomythological features of space-time, mythological eschatological and biblical motifs, monomyth of search, initiation complex, and mythological symbolism).

Keywords: neomythologism, mythological space-time, mythological and biblical motifs, mythological images, mythological symbolism, Doris Lessing, science fiction/fantasy, lyric poetry/lyrical ballads, intertextuality, postmodernism, poetics of open/closed space, chromatic and achromatic colours, fiction, feminism, post-apocalyptic novel.